

MYTER, MUNDTLIG FORTÆLLING OG NATUR I PEDER FREDERIK JENSENS RANS VILJE

Pernille Hermann

Sammendrag

Artiklen analyserer Peder Frederik Jensens Rans vilje (2023) med fokus på samspillet mellem mytologi, mundtlig fortællekultur og økokritik. Romanens handling er forankret i en historisk begivenhed, nemlig stormfloden der ramte Lolland 1872, men begivenheden fortolkes igennem hovedpersonen Sømanden, hvis erindring og verdenssyn formes af de nordiske myter. Hans fortællinger og natursyn fremhæver havet som en handlende kraft med egen vilje og indsætter naturkatastrofen i et kosmisk og dybt tidsperspektiv. Dermed argumenteres der for, at Rans vilje kan læses som et bidrag til 'grøn' og 'blå' økolitteratur, hvor fortidens myter aktualiseres i mødet med nutidige naturproblematikker.

Nøkkelord

Peder Frederik Jensen, myte, erindring, mundtlig fortælling, havet.

Abstract

This article analyzes Peder Frederik Jensen's Rans vilje (2023) with a focus on the interplay between mythology, oral storytelling traditions, and ecocriticism. While the novel is anchored in Lolland in the historical storm surge of 1872, this article interprets the event through the figure of the Sailor, whose memory and worldview are shaped by Norse myths. His narratives and perception of the natural world present the sea as an active force with its own agency, situating the catastrophe within a cosmic and deep-time framework. The article therefore argues that Rans vilje can be read as a contribution to 'green' and 'blue' ecocriticism, in which ancient myths are reactivated to address contemporary ecological concerns.

Keywords

Peder Frederik Jensen, myth, memory, oral narrative, the sea.

Indledning

Handlingen i Peder Frederik Jensens historiske roman *Rans vilje* (2023) er sat på Lolland umiddelbart før og efter en stormflod, der ramte det sydlige Danmark i 1872. Handlingsforløbet følger Sømanden, som for nylig er kommet som en fremmed til egnen og bor alene på en holm ud for kysten. Her finder han en lille pige i en kasse, der ligesom ham selv har overlevet stormfloden. Han tager pigen til sig, og samtidig med at han deltager i genopbygningen af samfundet efter katastrofens ødelæggelser, holder han hende skjult i sit hus, hvor tiden går med, at han fortæller hende historier fra sit liv. Sømandens fortællinger til pigen udgør et gennemgående spor i romanen, som løber ved siden af handlingssporet.

Handlingen har således en historisk begivenhed som omdrejningspunkt, men også myter spiller en rolle i Jensens roman, hvilket allerede romantitlens henvisning til den nordiske havgudinde Ran indikerer. Det mytologiske element i romanen knytter sig til romanens hovedperson. Både til det spor der udgøres af Sømandens fortællinger, hvor han trækker på sin viden om den nordiske mytologi, og til handlingssporet, hvor det i Sømandens samtaler og

konfrontationer med de andre beboere i området bliver klart, at hans verdenssyn er farvet af gudefortællinger og kosmiske forestillinger. Det mytiske element er derfor ikke til stede i romanen som en magisk realisme, hvor det overnaturlige har en selvfølgelig plads i en ellers realistisk verden. Det er tæt knyttet til Sømandens livsanskuelse og syn på verden, snarere end det er et aspekt af den verden og det miljø, han befinder sig i.¹

Danske anmeldere har rost, at romanen tager fat i en specifik historisk begivenhed i danmarkshistorien og for dens lokallhistoriske perspektiv, men det er også blevet nævnt, at *Rans vilje* er et mødested for «sagn, mytologi og realisme» (Kirkeby 2023). Anmelderne har desuden fremhævet, at romanen berører eviggyldige temaer, som har at gøre med «menneskets trang til at tæmme naturen», og at den kan læses i «klimapolitisk lys» (Kirkeby 2023).² Med stormfloden og den efterfølgende genopbygning af det lollandske lokalsamfund, der stort set blev lagt øde af havet, som centrale omdrejningspunkter for handlingen, åbner romanen for en udslettelsestematik, der også vedrører aktuelle natur- og klimaproblematikker. Det bliver da oplagt at læse *Rans vilje* som et bidrag til økolitteraturen. Den, eller den såkaldt grønne litteratur, behandler menneskets forhold til naturen, og den interesserer sig i bredere forstand for forholdet mellem det menneskelige og det mere-end-menneskelige og for dét, der er uden for menneskelig kontrol og erfaring (Glotfelty, 1996; Moore 2008, 2017).

Sømandens livsanskuelse er formet af et langt liv til søs, og det er især havet, der er det fremtrædende naturelement i romanen. Med dette fokus bliver Jensens værk mere specifikt et bidrag til den såkaldte blå litteratur, som beskæftiger sig med menneskets interaktion med havet (Frank 2022). Det økokritiske tema i *Rans vilje* knytter sig, ligesom det mytiske element, til beskrivelsen af Sømanden. Artiklen vil vise, at Sømanden i modsætning til sine omgivelser repræsenterer en position, som ikke stræber efter at kontrollere naturen og som ikke ser på verden fra et entydigt menneskeligt synspunkt, men anerkender mennesket og naturen som to sidestillede (om end ikke lige magtfulde) subjekter.

Artiklen vil fokusere på de mytiske lag i romanen, som knytter sig til Sømanden, dette i særdeleshed med henblik på at vise hvordan myterne medvirker til at forme hans livssyn og naturopfattelse. Som fortæller – ligesom fortidens mytefortællere – er han forankret i en mundtlig kultur, og artiklen viser, at myten kan fungere som et litterært greb, der gør det muligt at formidle stemninger, som knytter sig til naturkatastrofer og ubestandighed. Myter indeholder kosmologiske forestillinger som forudsætter altomfattende perspektiver, såsom ideen om ‘dyb tid’, og den forudsætter et ikke-antropocentrisk perspektiv på verden. Dette sidste understøtter et økokritisk synspunkt, som pålægger «intrinsic value on all forms of life independent on their value for humans» (Frank 2022, 6). Artiklen viser derved, at de gamle myter fra en fortidig fortællekultur paradoksalt nok kan nuancere nye og moderne måder at betragte naturen på.

Mundtligheden

Sømanden er situeret i en kontekst af mundtlighed og erindring og er dermed forbundet med mytens kommunikationsform. Derudover behersker han myternes sprog og har dermed et lærdomsgrundlag, der helt konkret består af nordiske myter og sagn. Disse mytologiske lag er til stede ved siden af flere andre mytologiske henvisninger, som bl.a. findes i personernes navne. Sømanden hedder selv Roar, som er navnet på en sagnhelt fra den islandske oldtidssaga

¹ Jeg definerer helt overordnet myten som en kosmologisk fortælling med rod i en mundtlig fortællekultur. For uddybende mytedefinitioner se Bek-Pedersen 2021, s. 25-27.

² Jensen udgav i 2025 en selvstændig fortsættelse af *Rans vilje*, *Pigen og verden*.

Hrolf Krakes saga. Han navngiver den lille pige, som han finder ved sin ø, Himinglæva, som er det mytologiske navn på en af havgudinden Rans døtre. Navngivningen af pigen er en lang proces, som Sømanden tager tilløb til flere gange (2023, 135, 211, 243, 328, 359). Med navnet, som er en personificering af bølgerne på havet, anerkender han, at pigen, ligesom ham selv, blev skånet af stormflodens vandmasser og dermed står i et særligt forhold til havet.

Sømanden bruger traditionelle myteformidlers kommunikationsform, mundtligheden, og den ressource, der igennem traditionen har sikret myternes varighed, nemlig erindringen. Han understreger selv flere gange, at han hverken kan læse eller skrive, for eksempel i en meningsudveksling med Sognefogeden og andre øvrigheds personer fra fastlandet:

Jeg har aldrig kunnet skrive, siger Sømanden til de stirrende, drivende mænd. Aldrig har jeg læst en linje, men jeg husker. Han prikker sig på tindingen. Alt bliver siddende på indersiden af skallen. Enhver lille kommentar kan hentes frem. (163)

Citatet understreger, at Sømandens viden ikke er lagret i bøger, men netop i erindringen, og det peger på en lang erkendelsesteoretisk diskussion om forholdet mellem skrift og erindring. Når han flere gange understreger, at han ikke er læsende, viser han sin præference for den levende erindring, der – som det opstilles hos Platon – understøtter erkendelsen bedre end den eksternaliserede skrift, der kun tænkes at udgøre et sekundært hjælpemiddel til erkendelsen.³ Når Sømandens viden, også hans indsigt i myter og sagn, er indfældet i erindringen, bliver han så tæt forbundet med myterne, at han nærmest inkarnerer og bliver til ét med dem.

Romanen vender gentagne gange tilbage til det særlige nærvær, som den mundtlige fortælling kan skabe mellem en fortæller og en tilhører. Hvor pigen i starten er forbeholden overfor Sømanden, bringer hans fortællinger dem gradvist tættere sammen, samtidig med at de beroliger hende. Pigen er ganske lille, og hun kan derfor ikke forstå indholdet af hans historier. Men nærværet og tilstedeværelsen i det fælles rum, som fortællingerne forudsætter, gør sin virkning, og pigens og Sømandens relation styrkes ved lyden af hans stemme, ordenes betoning og den dramatiske fremførelse. Sømandens fortællekunst indeholder således de performative signaler og praksisser, som kendetegner den mundtlig fortællekultur (Bauman 1977):

Han spærrer øjnene op, og det synes pigen er komisk. Han gøgler lidt videre, og pigen griner. Oppustet, siger han og blæser kinderne op ... Pigen registrerer Sømandens toneleje. (2023, 120-121)

I handlingssporet understøtter mundtligheden de personlige relationer mellem Sømanden og pigen, mens myter traditionelt set har samlet kulturelle fællesskaber på tværs af tid og sted, men altid betinget af den fysiske tilstedeværelse og det nærvær som mundtligheden fører med sig.

Erindring og visualitet

Sømandens viden ligger ikke kun lagret i hans erindring, den understøttes også af de billeder han ridser på brædder, som gradvist fylder på hanebjælkerne i loftet og i andre kroge af hans hus (33, 61), samt af tatoverede billeder på hans krop. Han er ret beset placeret midt i en righoldig billedverden, hvilket yderligere forankrer ham i en mundtlig kultur. Den visuelle kultur tilbyder et alternativ til skriftkulturen, ved at det i førstnævnte er billeder fremfor

³ Om forholdet mellem skrift og erindring se oversigten i Fleckner 1998.

bogstaver, der understøtter hukommelsen og erkendelsen. Denne understøttelse sker både i form af indre billeder, der males foran sindets øje, og i konkrete, fysiske billeder, der males på genstande. Det beskrives, hvordan Sømanden sidder i husets mørke og «triller [...] sagastrofer gennem hjernen som en kugle møg op ad et bjerg» (313). En billedstærk formulering som denne viser lige præcis, at den aldrende mands erindring er bundet til prægnante billeder, der hurtigt og tydeligt kan fremkaldes for det indre øje.

Ordvalget skriver også fremstillingen ind i en lang tradition for at omtale hukommelsen i konkrete, rumlige kategorier (Yates 1974; Draaisma 2000). Det sker i beskrivelser af, hvordan minder om begivenheder fra fortiden «kæmper om pladsen i kraniets haller» (313), og når det siges, at Sømanden i tankerne «driver ned i de nederste rum og flytter kasser så han kan komme frem til den kiste der står lidt ensomt i erindringens fjerneste skunk (314)». Formuleringerne «kraniets haller», «de nederste rum», «kasser», «kiste» og «skunk» er typiske metaforiske omskrivninger, der netop udtrykker hukommelsen som et rum, man kan gå ind i for at hente gemte informationer.

Sømandens fysiske hus på øen bliver med alle de indridsede og dekorerede brædder på sin vis emblematiske for de mentale erindringsrum og -haller, som han navigerer i, når han anstrenger sig for at huske. Da Sømanden kommer til egnen, begynder han omhyggeligt og målrettet at bygge sit stormsikrede hus. Fremstillingen vægter materialiteten og den håndgribelige proces i detaljerede beskrivelser af arbejdet på huset og tilvejebringelsen af byggematerialer (40, 49-50). Da huset står færdigt, starter han sit skærearbejde og ridser husets og holmens historie ind på brædder. Dette materielt-visuelle arkiv udbygges, når Sømanden gang på gang vender tilbage til sit billedskærerværktøj, stifter og brædder og igennem arbejdet med billederne, reflekterer over og processerer tanker og oplevelser.

Billedkulturen og den visuelle tilgang til erindringen er også til stede i romanens interesse for de tatoveringer, som Sømanden har overalt på sin krop. Kropsdekorationerne svarer til myters præference for billeder og deres tendens til at konkretisere abstrakte forhold. Hovedpersonen har symboler og motiver tatoveret på arme og overkrop (256, 275), og på den øverste del af hovedet: «Issen var dækket af en tatovering. En skildpadde krøb fra nakken og hen over hjerneskallens kurve» (20). En aften da Sømanden lige er kommet til egnen, opsøger han Landmåleren, og mens de drikker vin og snaps, overtaler han Landmåleren til at overdrage sig det skøde, som sikrer ham ejerskab over øen. Landmålerens datter Maren er hjemme den aften, og det antydes, at Sømanden er i seng med hende. Da han senere møder Maren siger hun til ham: «Jeg drømte om dig da du var i vores hus. Du har tre prikker tatoveret i din armhule. Du har en slange på din ryg. En orm, ret beset, dine tegninger er mytestof, stregerne er oprindelsen» (257). Det forbliver et åbent spørgsmål, om Maren har drømt det, eller om hun faktisk har set hans tatoveringer den nat. Men hendes beskrivelse underbygger uanset hvad der er tilfældet, at han er indlejret i en mytologisk tradition og bærer myterne og deres symbolsprog med sig i kropslig forstand.

Det gamle sprog

Sømanden er ikke kun placeret i mytens kommunikationsrum igennem oraliteten og erindringskulturen. Endnu et lag lægges til hans forbindelse med myterne, når det bliver klart, at han også taler de nordiske myters sprog. I sin tidlige ungdom, hvor han som sømand sejlede på havene, opholdt han sig i Boston sammen med den danske kaptajn Jørgen Jørgensen, som lærte ham «det gamle sprog» (139, 304), dvs. islandsk, som står i direkte forbindelse med det

før-skriftlige nordiske sprog. Sprogkyndigheden giver Sømanden en særlig adgang til fortidens myter og dermed også til den erkendelsesmåde, som myterne indebærer.

I handlingens nutid, hvor Sømanden opholder sig på sin ø ved Lollands kyst, dukker det islandske sprog og dermed også de myter, som han lærte i sin ungdom, op i den nu aldrende mands tanker og tale. Det gamle sprog er for ham ikke et skriftsprog udgjort af fikserede bogstaver, men snarere en strøm af lyd, rim og rytme:

Tiden der sniger sig ind på ham med sine myter og sagn. Det er de ord han har lært på det gamle sprog, og som han gennem et langt liv har oversat ord for ord. Indtil nu i sit hoved. Indtil nu i tavshed. Han formede ordene indad. Fandt et dansk for et islandsk. Et nyt for et gammelt. Forsøgte at forstå rim og tonefald uden at være lærd. (2023, 138)

Det gamle sprog bliver et råstof i Sømandens fortællinger og en referenceramme i hans kommunikation med omgivelserne. Det gamle sprog og myterne kommer til ham med en kraft, som er svær for ham at kontrollere, og det ene vers følger det næste, når han fylder «verden med sin bragesnak» (139). Sømanden reciterer Snorri Sturluson og andre sagadigtere, dette til en grad hvor han selv har svært ved at skelne mellem sine egne ord og ordene fra de gamle digtere, og der er nærmest tale om en identifikation mellem Sømanden og fortidens myteformidlere. Også dette karakteriserer Sømanden som en mytebærer.

Hovedpersonens brug af det gamle sprog adskiller ham fra de andre fastboende i det lille lollandske samfund. De forstår bogstaveligt talt ikke, hvad han siger. Det gælder for eksempel drengen Tykskalle, og Sognefogeden, der ligefrem bliver vred, når Sømanden taler med de uforståelige islandske gloser (139, 162). Kun i to tilfælde er der lydhørhed overfor fortidens sprog, nemlig fra den lille pige, som bliver beroliget og griner af de særprægede ord og lyde, og fra købmandskonen Lise Mikkelsen, som Sømanden indleder et forhold til. Lise Mikkelsen lytter fascineret til hans recitation af «Vølvens spådom» (139, 250). Ligesom Tykskalle og Sognefogeden forstår hverken pigen eller Lise de islandske ord, men i modsætning til mændene drages både barnet og kvinden intuitivt af det gamle sprog.

Jensens roman er en fortættet fremstilling, hvor flere tråde folder sig ind i hinanden, og Sømandens genopdagelse af myterne og «det gamle sprog» er også uløseligt forbundet med en personlig erindringsbearbejdning. Det betyder, at Sømandens impuls til at genbesøge myterne fra ungdommen ikke kun er begrundet i et ønske om at kommunikere med pigen igennem fortællingerne. Fortællingerne er også møntet på ham selv, idet han forsøger at komme overens med sin egen personlige historie. Når Sømanden «fortsætter sin fortælling mens hun sover» (314), bliver det klart, at historierne ikke kun handler om, at han ønsker at skabe en relation til pigen. De er også et redskab til at samle hans egen livshistorie, og således handler de også om hans egen eksistentielle overlevelse. De kister, Sømanden henter frem fra erindringens fjerneste hjørne, indeholder oplevelser, der er svære at finde ord for, og sideløbende med at Sømanden triller skjaldevers op ad bjerget, som var de møgkugler, dukker der minder op om ungdomsrelationen til Jørgen Jørgensen (313). Kaptajnen er ifølge Sømanden «legendarisk og et menneske der kendte den gamle verden» (304), men denne læremester underviste ikke kun den unge dreng i sagn og myter, men forgreb sig også på ham seksuelt. De samme hukommelsesrum og -kister, der igennem alle årene har opbevaret islandske gloser, verber, sagn og myter, har også gemt på oplevelser af overgreb og en ulige seksuel relation.

Det gamle sprog fungerer således som et bindeled mellem fortid og nutid på to planer. Først placerer det Sømanden i en rolle som bærer af fortidens myter og som formidler af en kollektivt

overleveret mytetradiation, og dernæst vækker det gamle sprog Sømandens individuelle erindring om oplevelser i fortiden.⁴

Fortælleren

Købmandskonen Lise Mikkelsen er i flere situationer tiltrukket af Sømandens fremmedartede og eksotiske fremtræden, og hun lader sig indfange af hans fortællinger om fortidens særprægede sagnverden og hans rejser på havet. Ikke kun recitationen af myterne, men også de fortællinger, der tager udgangspunkt i Sømandens eget liv, gør det som den mundtlige fortællesituation kan afstedkomme, når den er allermest succesfuld: Den transformerer det rum, hvor en fortæller og tilhører befinder sig, til et magisk sted og skaber et intimt fællesskab, hvor dem der er til stede sammen lader sig fascinere og forføre af fortællingernes verdener. Mens Sømanden og Lise sidder i hendes stue i sofaen, får hun historien om dengang, Sømanden som dreng med nød og næppe undgik druknedøden i et uvejr i Nordatlanten. Lises kropssprog afslører, at hun lytter opmærksomt, men kun indtil fortællingens magi og intimiteten ophæves i samme øjeblik som noget udefra bryder stemningen. Det sker, da klokken i købmandsbutikken nedenunder ringer, og Lises mand kommer ind i stuen.

Sømanden underholder også andre end pigen og Lise Mikkelsen med sine historier, hvilket understreger at han bruger fortællingerne som kommunikationsform og strategi. Da Sømanden er i drikkelag med Landmåleren og ønsker at få et skøde over øen, «brugte [Sømanden] sine taleevner og sit overskud af eventyr» (256), og snoede Landmåleren «om sin lillefinger», så han var «helt fortryllet» bagefter (257).

Sømanden reflekterer over sine egne historier, da han i en passage siger, at fortællingen om, at han overlevede i Nordatlanten, altid forandrer sig, når han fortæller den igen, fordi han aflæser sine tilhørere og tilpasser versionen deres reaktioner (125-126). Da Sømanden har fortalt Lise Mikkelsen overlevelshistorien, ræsonnerer han over dens grad af sandhed og løgn: «At nok var han til søs, nok var det rigtigt, at han overlevede, men alt indimellem, ja, alt indimellem var halv løgn, halv sandhed» (126). Refleksionerne over fortællingernes foranderlighed og sandhedsværdi peger ikke kun på Sømandens egne historier, men også på det særlige karakteristika ved myten, at den er en fortælletype som kontinuerligt antager nye former og glider frem og tilbage på en skala mellem løgn og sandhed. I den forstand overføres mytens karakteristika til hans fortællinger.

Selvom Sømanden hævder, at han i historien om overlevelsen på havet holder sig til den skinbarlige sandhed, viser hans metakommentarer tilbage til hele den livsfortælling, som han opbygger i mødet med pigen, Lise og de andre i lokalsamfundet. Den er i sig selv et sæt af myter og eventyr, og Sømanden kan dermed ikke bare ses som en formidler af fortidens myter, han skaber med fortællingerne om sit liv til søs også en mytologi omkring sit eget liv.

⁴ *Rans vilje* åbner for flere forskellige tematikker, og den tråd i romanen, der vedrører Sømandens forsøg på at komme overens med sin egen personlige historie, som udover mødet med kaptajnen også inkluderer en barsk opvækst og barndom i Jylland, trækker på en lang litterær tradition som udforsker forbindelsen mellem fortælling og erindring. Også indenfor dette tema står mundtligheden centralt. Som mundtlig fortæller har Sømanden frihed til at starte fortællingen hvor som helst, og dette træk afspejles i fortællesporets struktur og (opløste) kronologi.

Verdenssynet

Sømandens identitet er således indfældet i myten, og det er på denne baggrund, at hans verdenssyn og herunder også hans natursyn udfolder sig. Efter stormflodens rasen ønsker samfundets officielle repræsentanter, at der skal bygges en dæmning som kan beskytte kystsamfundet mod havet. Officeren ønsker fremskridtet og taler for den teknologiske udvikling, som han mener kan gøre det muligt for mennesket at beherske og kontrollere naturen (209). Sømanden er modstander af dette projekt. Helt konkret ønsker han ikke sin ø indlemmet i konstruktionen af dæmningen, fordi han vil blive boende i sit stormsikrede hus, hvor han holder den lille pige skjult. På det mere abstrakte plan deler han ikke værdisæt med Officeren, i den forstand at han ikke ser mennesket og naturen i det simple modsætningsforhold, som planen om at bygge en beskyttende dæmning forudsætter.

For Sømanden er naturen og i særdeleshed havet ikke bare et objekt, som mennesket skal bekæmpe, men en kraft og et subjekt, der eksisterer ved siden af og forud for mennesket. Det kommer frem, da Sømanden siger til Officeren:

Jeg har set vandet rejse sig, guderne lege med skibe som om de var nøddeskaller i et kar. Jeg har Ran hos mig. Nu I spørger, så får I svar. Havets jætteme. De druknedes dronning. Så ja, I kan fjerne en gammel mand. I kan tage en ø, bygge og banke pæle i, men tiden er en underlig størrelse, og det I ser som et århundrede, ser andre som et enkelt lille skvulp. (2023, 237)

Citatet viser, at Sømandens verdenssyn er forankret i en mytologisk forestillingsverden med kosmiske dimensioner. Han bruger et billedsprog, hvor havet er identificeret med gudinden Ran, «de druknedes dronning», og sammenligningen mellem skibe og nøddeskaller illustrerer hans fornemmelse for de store skalaer, som guderne opererer inden for. Med dette billedsprog sætter han den konkrete historiske hændelse, hvor havet mere eller mindre udsletter et helt lokalsamfund, ind i en større kontekst og hæver udslettelsestematikken fra det lokale, historiske niveau til det kosmiske, mytiske niveau. Når han trækker et sådant mytisk perspektiv ind i sin argumentation, bliver det tydeligt, at han forudsætter tilstedeværelsen af kræfter, som mennesket ikke har herredømme over.

Sømandens udtalelse viser også, at han anerkender ikke-menneskelige perspektiver. Det kommer frem i formuleringen «det I ser som et århundrede, ser andre som et enkelt lille skvulp». Den forudsætter, at oplevelsen af tidens udstrækning afhænger af den, der ser, det vil i dette tilfælde sige om synsvinklen er menneskets eller naturens. Han ser derfor ikke på naturen ud fra et entydigt menneskeligt synspunkt, men anerkender, at naturen – igennem identifikationen med mytiske skikkelser – er til stede som et subjekt ved siden af mennesket. Sømanden forudsætter således, at mennesket har en decentreret position i en større kosmologisk orden.

Myter tilbyder generelt en referenceramme, der bryder med et antropocentisk verdenssyn, og i den forstand kan de bruges som en forklaringsmodel i en roman, der udforsker relationen mellem menneskeligt og ikke-menneskeligt. Myter forklarer universets tilstand med alle dets verdener i fuld skala med tilblivelse, organisering og undergang. Deres tempospatiale skaleringer er kolossale, idet de inddrager langstrakte tidsperspektiver og altomfattende rum, der overskrider både menneskers og guders verden. I den forstand præsenterer de en såkaldt 'dyb tid', altså langstrakte tidslige perspektiver, som fx mytiske eller geologiske, som ligger

forud for menneskets historie og samfund.⁵ De nordiske myteoverleveringer er leveringsdygtige i beskrivelser af ikke-menneskelige kosmologier. Eddadigtet «Vølvens spådom» regner med en urtid før skabelsen af mennesket og gengiver verdensaltet fra skabelsen af ni verdener i de ældste tider til de eksisterende verdeneres undergang og en ny verdens opståen (*Den poetiske edda*, 19-42). I vølvens kosmiske synsoplevelse er menneskets tid og menneskets verden blot en lille brik i en meget større konstellation af verdener. På samme måde fortæller *Snorris edda*, at der mange tidsaldre før jorden, guderne og menneskene blev skabt var liv i verdenerne Niflheim og Muspel, hvorfra der sprang kilder, strømmede floder og dannedes is og rim (*Snorris edda*, 36). Beskrivelserne forudsætter, at en række materielle former gennemgår transformationer og dynamiske processer i en mytologisk urtid.

Lignende store perspektiver er allerede præsenteret i forordet til *Rans vilje*. Romanens paratekstuelle indramning underbygger dermed, at dyb tid er indenfor romanens fortolkningsramme. I forordet henleder Jensen imidlertid ikke opmærksomheden på mytiske tidskaler, men på et felt med tilsvarende dimensioner, nemlig geologisk tid. Forordet henviser til den dybe tid, hvor landskabet og Lollands geologiske fundament blev skabt, og sætter derved romanens centrale hændelse, stormfloden i 1872, ind i et langstrakt perspektiv, der går tilbage til istiden. Med denne indledning understreges det synspunkt, at naturen har en historie, der ligger forud for menneskets, eller som det formuleres af Sømanden i romanen, at menneskets århundrede blot er «et enkelt lille skvulp» i den store sammenhæng. Romanen handler godt nok om en specifik naturbegivenheds katastrofale følger for et lille samfund på Sydvestlolland, men forordet gør det klart, at i geologisk sammenhæng er denne begivenhed i menneskets historie reduceret til en lille bevægelse:

I sidste del af istiden gled en frossen strøm over de store øer mod syd. Isen kom fra sydøst og bevægede sig mod nordvest. Ved sin afsmeltning efterlod de frosne vandmasser et flere meter tykt lag moræneler, og landskabet tog form. De aflange og skruetryggede bakkekamme, skubbet frem af fortidens klimaforandringer, ligger parallelt med isens bevægelser, men intet er statisk, hverken menneske eller natur, og siden stenalderen har de sydlige øer været udsat for en landsænkning på tretten meter. Havstrømme har aflejret sand i forsøg på at udligne kysten. De mange vandløb pressede sig ud til havet gennem skiftende gab. Sådan opstod fjorden. (2023, 9)

Citatet beskriver en række transformationer, der forandrer i landskabet. Det fremstiller derved naturen, dvs. isen og de smeltede vandmasser, som en handlende kraft, eller en ikke-menneskelig aktør. Dermed underbygger forordet det synspunkt, at naturen i kraft af sin materialitet er en dynamisk kapacitet.⁶

Havets vilje

Med sin eksotiske fremtræden og kosmiske verdenssyn repræsenterer Sømanden et brud på normaliteten i fiskerlejet Landingen. Han ønsker ikke at bekæmpe, kontrollere eller overvinde naturen, men at udforske menneskets relationen til den. Han siger om menneskets forhold til havdybet, «at man kan indrette sig, [...] man kan lære elementerne at kende» (282). Han reflekterer i det hele taget over, hvordan han kan eksistere sammen med naturen. Hans

⁵ Begrebet går tilbage til 1700-tallet, men har fået ny aktualitet i den antropocæne litteratur. For udviklingen af dyb tid som litterært begreb se fx Dimock 2001, Heringman 2023. Se også Latour 2025, f.eks. 151-191.

⁶ Om ikke-menneskelige aktører, se f.eks. Latour 2005; 2025, f.eks. 61-103.

oplevelse af at «have Ran hos sig» (237) understøtter hans nærhed til naturen, og når han er en af de ganske få, der overlever naturkatastrofen, er det fordi, at han tager varsler og forstår naturens tegn. Han forudser stormfloden, mens andre agerer «som om intet var i vente» (18) og det er «som om han vidste noget andre ikke havde nogen anelse om» (39).

Hvordan han først fik en særlig indsigt, forklarer han i en af fortællingerne til den lille pige. Det er den samme overlevelseshistorie om nærdødsoplevelsen på havet, som han også beretter for Lise Mikkelsen, men pigen får en anden version. De forskellige versioner understreger, at hans fortællinger ikke er bundet til et manuskript, der fastholder historiens ensartethed, men at de lige præcis følger den mundtlige fortællings regler og muligheder. I versionen til Lise giver hovedpersonen en nærmest sublim beskrivelse af et lille menneske i en storslået natur, men i fortællingen til pigen er det konkrete hav, Nordatlanten, skiftet ud med en reference til det mere abstrakte, nærmest mytologiske, «verdenshav» (302). Den skrøbelige position på det store hav formulerer han i denne version med en metaforisk omskrivning af hans skib til en «æggeskal». Han udpensler i højere grad, hvordan han, da han er tæt på at drukne, i panik råber på gud og tømmer sig selv for urin, afføring og opkast. Men midt i det hele åbenbarer havets væsen sig for ham:

Jeg kendte ikke deres navne. De var der bare. I havets overflade, i kuldens spejl, i regnen og det stenhårde hagl der kastede sig fri af himlen som sten. Det var Rans og Ægirs døtre, skyggerne i det sorte hav. Himinglæva, den ældste, kendt for at ophidse havets brusen mod den modige drev sine søstre og sammen piskede de søen, hun stirrede på mig med sit øgleblik, skællet og roligt, dybt og nysgerrigt så hun på mig midt i stormen der drev ud fra øjenkrogen ... Jeg havde ikke et svar, jeg ved bare at Rans døtre skærmede mit skib. (2023, 303-304)

Han fortæller videre, at han, da han senere bliver reddet på land og er i sikkerhed i Boston udbryder, at: «Guderne er der, vi er der med dem. Havet har en vilje, himmel og hav er et» (304). Fortællingen om hans intime møde med den personificerede natur viser tilbage til romanens titel og underbygger det synspunkt, at havet har en vilje og i den forstand er at regne som et selvberørende og handlende subjekt. At Sømandens livsbane i det hele er formet af havet, bliver også underbygget af hans beslutning om at gå i land og blive fastboende. Beslutningen kommer til ham efter en pludselig indskydelse, da han befinder sig på vej fra Le Havre til Kristiansand (27). Den efterfølgende dialog mellem ham og en anden sømand viser, at hovedpersonen også fortolker dette nedslag som en viljeshandling fra havets herskerinde Ran.

Referencen

I de middelalderskrifter, som *Rans vilje* referer til, er naturen ikke bare en ramme om menneskets gøren, men en aktiv med- og modspiller i menneskets tilværelse. Havgudinden Ran, som står mest centralt i Jensens roman, personificerer havet og dets farlighed. Ifølge *Snorris Edda* jager Ran mennesker, der tager ud på havet, med sit net (156). Også i skjaldedigte kommer forestillingen om, at Ran trækker mennesker og skibe ned på havets bund til udtryk. I skjaldedigtet «Sønnetabet» (strofe 6) siger digter-jeget, at Ran har frarøvet ham både venner og slægtninge:

6. Ran har
rusket mig,
kære venner
jeg mangler.
Havet kappede
slægtens bånd,
en fast del af mig selv.

7. Du ved, hvis jeg
hævned mig
med våben,
var øl-mageren død. [øl-mager > Ægir (hav)]
Hvis jeg kunne
dræbe vindens bror, [vinds bror > hav]
ville jeg bekæmpe
Ægirs kvinde [Ægirs kvinde > Ran] (*Egils saga*, 131)

Brugen af ønskemåde i strofe 7 afslører den underliggende erkendelse, at det er umuligt at hævne sig på Ran. Den mytologiske lærdom, som kommer til udtryk i strofen, afslører en erkendelse af, at havets kraft overgår menneskets. Det er den samme holdning, som Sømanden indtager, når han på baggrund af sin altomfattende tidsfornemmelse vurderer, at en dæmning ud for landsbysamfundet ikke vil kunne gøre en forskel.

Citatets sidste linje indeholder endvidere et eksempel på en kenning for Ran, nemlig når havgudinden omtales som 'Ægirs kvinde'. Omskrivningen fastslår gudindens forbindelse til jætten Ægir. Det norrøne ord *ægir* bliver i skjaldesproget brugt både om havet og jætten, hvilket understreger Ægirs betydning som det personificerede hav. Det mytologiske ægteskabsbillede fuldendes i andre kenninger, som omtaler havets bølger som Ran og Ægirs døtre og underforstår, at det er deres ni døtre, bl.a. Himinglæva, der opildner «det svulmende ocean» (*Snorris Edda*, 148 og 229).

Myter er med deres apokalyptiske tone og varsler om undergang en velvalgt referenceramme i en roman, der handler om en katastrofe, der lægger et samfund øde og tager adskillige menneskeliv. *Rans vilje* involverer da også flere mytologiske referencer i beskrivelserne af havet, herunder Midgårdsormen. Det mytologiske univers fremstår ikke som en stabil tilstand, men kan bedst beskrives som en konstellation af verdener, eller som et ækvilibrium, hvor alle kræfter er i balance, men hvor denne tilstand af ligevægt er under konstant pres. De enkelte myters fokus på kaoskræfter henviser til balancernes skrøbelighed og verdenernes potentielle opløsning, og Midgårdsormen er lige præcis et eksempel på en sådan destabiliserende mytologisk figur. I *Snorris eddas* fortolkning af myten ligger dette kaosvæsen i verdenshavet og omkranser alle lande, og når den bevæger sig, sender den det brusende hav ind over land (*Snorris edda*, 59 og 85). Dette mytologiske billede bruges i *Rans vilje* af Sømanden, bl.a. da han fortæller pigen om sine oplevelser på det oprørte og brusende hav: «Et puf, og jeg havde

været føde for Midgårdsormen hvis hale piskede søen, slog og slog og slog i evig vrede» (Jensen 2023, 302).

Havet

Sømanden anerkender ikke kun dybe tidsperspektiver, men også store rumlige perspektiver, og han indtager i det hele taget et vidtstrakt tempospatialt perspektiv. Han orienterer sig langt ud over sin lokale omverden, og i hans liv er mytens kosmiske skalaer på sin vis omsat til det altomfattende geografiske rum, som han identificerer sig med som tidligere sømand. I handlingssporet kommer hovedpersonen ikke ret langt omkring fysisk. Han holder sig til sit hus, sin ø ud for kysten og fiskerlejet og dets allernærmeste omegn. Men i tankerne, samtalerne og fortællingerne bliver det tydeligt, at det er tiden på havet og rejserne til fjerne dele af verden, der udgør hans erfaringsgrundlag. Inden han slog sig ned på den lille holm, sejlede han mellem Bora Bora og Galapagos, Kap det Gode Håb og Indien, Island og Mauritius. Havet spiller en særlig rolle som den samlende kraft, der forbinder alle de mange dele af verden, som han har bevæget sig til og fra. Det er næppe tilfældigt, at han slår sig ned på en ø fremfor inde på kysten eller på fastlandet, da denne placering fastholder hans tilknytning til det element, der forbinder ham med det verdensomspændende, geografiske rum, der former hans tankesæt. Også her adskiller han sig fra de andre i det lille samfund, som er bundet til fastlandet og er lokalt og nationalt forankrede. Hvor Officeren ser ind mod land og har tanke på «fædrelandet» og nationen (237), hvor grænser er tydelige, ser Sømanden ud mod andre lande, andre verdensdele og ikke mindst havet, som forbinder landene i stedet for at sætte grænser imellem dem.

Vi så tidligere, at Sømanden relativiserer det menneskelige perspektiv på verden. Han reflekterer videre over livet i havet og nævner i den forbindelse havskildpadder og sælhunde, mens han tænker over havdyrenes synsvinkler og deres blikke. Han står dermed i modsætning til de andre «småbitte mennesker med små bitte liv», som kun ser verden i deres egen prisme (33). Eksemplet her understreger, at Sømandens udblik ikke begrænser sig til det menneskeskabte samfund, men inkluderer den større verden. Hans blik ikke er indskrænket af et forsøg på at tage magten over havdyrene, men åbent nok til, at han forsøger at forstå dem og deres livsbetingelser.

Den store skildpadder på Sømandens baghoved er en af hans tatoveringer. Den markerer hans særlige interesse i havdyrene og understreger forståelsen for, at livet i havet har sin egen kosmologi. Skildpadden på Sømandens isse får ekstra betydning, ved at romanen refererer til Darwins teorier om arternes overlevelse. Det er Lise Mikkelsen, der introducerer dette teorisæt. På trods af den gensidige tiltrækningskraft og intime relation mellem Sømanden og købmandskonen, repræsenterer de to modsatrettede tankesæt, det mytologiske/traditionelle overfor det videnskabelige/moderne. Lise Mikkelsen er i modsætning til Sømanden læsende og boglærd, og hendes viden er baseret på en indsigt i bogens verden. Købmandskonen er imidlertid ligesom Sømanden en formidler, og flere gange i løbet af romanen bytter de roller, sådan at det er ham, der lytter til hende. Hun samler en gruppe omkring sig og beretter om Darwins observationer af Galapagosskildpadderne og deres tilpasningsevne (198). Sømanden responderer på hendes tale og siger, at han har set og rørt ved disse skildpadder, og derved omsætter han hendes abstrakte og tillærte boglærdom til en konkret erfaring. Igen forankres Sømanden i en kropslig, mundtlig og visuelt baseret erfaringsverden.

Skildpaddens tilpasningsevne til miljøet på de forskellige Stillehavsøer kan overføres til Sømandens evne til at tilpasse sig sine omgivelser, om det er forskellige steder i verden eller

på den lille ø. Både som sømand på havet og som fastboende på Lolland hjælper hans indsigt i naturen ham med at overleve. I den forstand kan tatoveringen betragtes som en markør for hans evne til at sameksistere med naturen. Skildpaddernes overlevelsessevne og høje levealder overføres på sin vis til den aldrende sømand, som med sine tatoveringer, viden og fortællinger repræsenterer fortiden i nutiden.

Afslutning

Myterne udgør en gennemgående dimension i *Rans vilje*. Gennem Sømandens fortællinger aktualiseres mytens form og funktion i en mundtlig fortællekultur, hvor betydning ikke er fastfrosset i skrift, men opstår relationelt i mødet mellem fortæller, tilhører og situation. Denne fortælleform bidrager til en glidning mellem sandhed og fiktion, erindring og forestilling, som er karakteristisk for både myten og Sømandens livsfortælling. Sømanden fremstår dermed ikke alene som formidler af fortidens myter, men som en figuration, der i krop, sprog og erindring bærer og viderefører mytisk viden. Samtidig danner myterne grundlag for et natursyn, der bryder med antropocentriske forestillinger. Gennem personifikationer og kosmiske skalaer fremstilles havet og naturen som handlende størrelser med egen vilje og temporalitet.

Dette perspektiv udfordrer forestillingen om menneskelig kontrol og beherskelse af naturen og placerer mennesket som en decentreret aktør i en større sammenhæng. Romanen trækker her på både mytiske og geologiske forestillinger om dyb tid og indskriver således stormfloden og dens ødelæggelser i et langstrakt, mere-end-menneskeligt perspektiv. Sømandens hele væremåde og mytisk funderede verdenssyn udgør et nedslag i det lollandske samfund, og han tilvejebringer et alternativt, kosmisk blik på mennesket placering i verden. På denne måde viser *Rans vilje*, hvordan fortidens myter kan fungere som et produktivt greb til at nuancere nutidens klimadrøftelser og eksistentielle udfordringer og til at formulere alternative forestillinger om menneskets plads i verden.

Bibliografi

- Bauman, Richard. 1977. "Verbal Art as Performance". In: *American Anthropologist*, New Series (77/2): 290-311. <https://doi.org/10.1525/aa.1975.77.2.02a00030>
- Bek-Pedersen, Karen. 2021. *Guder og gudinder i nordisk mytologi*. Aarhus: Turbine.
- Den poetiske edda*. 2020. Oversat af Rolf Stavnem, København: U Press.
- Dimock, Wai Chee. 2001. "Deep Time: American Literature and World History." In: *American Literary History* (13/4): 755-75. <https://doi.org/10.1093/alh/13.4.755>
- Draaisma, Douwe. 2000. *Metaphors of Memory. A History of Ideas of the Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Egils saga*. 2014. Oversat af Rolf Stavnem. In: *Islændingesagaerne. Samtlige sagaer og niogfyrre totter*, red. Annette Lassen, Reykjavik: Saga forlag.
- Fleckner, Uwe. 1998. *The Treasure Chests of Mnemosyne. Selected Texts on Memory Theory from Plato to Derrida*. Göttingen: Verlag der Kunst.
- Frank, Søren. 2022. *A Poetic History of the Oceans: Literature and Maritime Modernity*. Leiden, Boston: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004426702>

- Glotfelty, Cheryll. 1996. "Introduction. Literary Studies in an Age of Environmental Crisis." In: *The Ecocriticism Reader. Landmarks in Literary Ecology*, red. Cheryll Glotfelty and Harold Fromm. Athens and London: The University of Georgia Press. xi-xxxvii.
- Heringman, Noah. 2023. *Deep time. A Literary History*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.23943/princeton/9780691235790.001.0001>
- Jensen, Peder Frederik. 2023. *Rans vilje*. København: Gyldendal.
- Kirkeby, Lotte. 2023. "Ny roman begejstrer anmelderne ved at gå tæt på danmarkshistorien." I: *Bogen i tiden*.
- Latour, Bruno. 2007. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Latour, Bruno. 2025 [2015]. *Ansigt til ansigt med Gaia. Otte forelæsninger om det nye klimatiske regime*. Oversat af Tom Havemand. Forlaget Mindspace.
- Moore, Bryan L. 2008. *Ecology and Literature: Ecocentric Personification from Antiquity to the Twenty-first Century*. New York: Palgrave Macmillan.
- Moore, Bryan L. 2017. *Ecological Literature and the Critique of Anthropocentrism*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-60738-2>
- Snorris edda*. 2013. Oversat af Kim Lembek og Rolf Stavnem. København: Gyldendal.
- Yates, Frances. 1974 [1966]. *The Art of Memory*. Chicago: The University of Chicago Press.